

De la filosofie

la psihanaliză & retur

Vasile Dem. Zamfirescu (n. 1941) a încercat să îmbine filosofia și disciplinele psihologice într-o manieră benefică pentru cunoașterea omului. Primele sale cărți (*Etică și psihanaliză*, 1973, și *Etică și etologie*, 1982) ilustrează acest efort, reluat într-o formă mai elaborată ideatic și stilistic în volumul de eseuri *Între logica inimii și logica minții*, 1985, 1998, 2003, 2011, 2014. Dimensiunea subiectivă a acestui drum este redată în volumul *În căutarea sinelui*, 1994, unde sunt descrise experiențele inițierii în filosofie și psihanaliză. Volumul *Filosofia inconștientului* (2001) reprezintă revenirea la filosofie după experiența teoretică și practică a psihanalizei. În sfârșit, cartea cea mai recentă (*Nevroza balcanică*, 2013) se întoarce spre realitățile sufletești autohtone din perspectiva etnopsihanalizei. Din 1986, parcursul spiritual și sufletesc înglobează într-un crescendo susținut autocunoașterea de tip psihanalitic, atât ca analizand, cât și ca analist. În 1997 a devenit, ca practicant al psihanalizei, membru al International Psychoanalytical Association. Este psihanalist formator și supervisor al Societății Române de Psihanaliză și al Colegiului Psihologilor din România.

Leonid Dragomir (n. 1967) este absolvent al Facultății de Medicină Veterinară din Iași (1991) și al Facultății de Filosofie din București (1997). Doctoratul în Filosofie îl obține cu o teză despre Nietzsche și Freud (2003). Între 2000 și 2008 a desfășurat activitate didactică la Facultatea de Filosofie din Pitești. Din 2007, este membru al Uniunii Scriitorilor, filiala Pitești. Autor prolific, publică mai multe cărți și numeroase articole în revistele „Calende”, „Viața Românească”, „Vatra”, „Psihanaliza”, „Argeș”. Cărțile se înscriu atât în registrul academic (*Nietzsche și Freud. Un eseu asupra ideii de inconștient*, Editura Trei, 2007, Editura Cartex, 2010), cât și în cel al dialogurilor: *Mihai Șora – o filosofie a bucuriei și a speranței*, Editura Cartea Românească, 2009; *Bucuria de a fi răsăritean. Convorbiri cu Dan Ciachir*, Editura Timpul, 2011 sau al eseului: *Fragmente de adolescent întârziat*, Ed. Punct, 2001; *Îndreptar filosofic de uz personal*, Editura Paralela 45, 2007; *Paradoxuri existențiale*, Editura Cartex, 2010.

De la
filosofie la
psihanaliză
& retur

*Dialoguri cu
Vasile Dem.
Zamfirescu
consemnate
de Leonid
Dragomir*

TREI

EDITORI:

Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

DIRECTOR EDITORIAL:

Magdalena Mărculescu

DESIGN:

Faber Studio

DIRECTOR PRODUCȚIE:

Cristian Claudiu Coban

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ZAMFIRESCU, VASILE DEM.

**De la filosofie la psihanaliză & retur : dialoguri
cu Vasile Dem. Zamfirescu / Leonid Dragomir. -
București : Editura Trei, 2014**

ISBN 978-973-707-941-1

I. Dragomir, Leonid

1(498)(047.53)

© Editura Trei, 2014

O.P. 17, GHIȘEUL 1, C.P. 0490, BUCUREȘTI
TEL.: +4 021 300 60 90 ; FAX: +4 0372 25 20 20
E-MAIL: comenzi@edituratrei.ro

www.edituratrei.ro

CUPRINS

Cuvânt înainte	9
<i>După douăzeci de ani</i>	11
Descoperirea psihanalizei rămâne și pentru mine un mister	15
<i>Un psihanalist activ nu se dezvăluie</i>	17
<i>Interesul meu pentru psihanaliză l-aș plasa într-o revoltă împotriva autorității</i>	19
<i>În psihanaliza actuală modelul mecanicist–materialist a căzut în desuetudine</i>	21
<i>O persoană care a trecut printr-o analiză reușită are un singur reper: ea însăși</i>	24
<i>Nici Freud nu a scăpat de a fi psihanalizat cu mijloacele pe care el însuși le-a creat</i>	26
Există o considerabilă continuitate între natură și cultură care ne face să supraviețuim	29
<i>Dacă n-ar exista această morală naturală, înscrisă în codul genetic, ni s-ar cam dizolva valorile etice</i>	31
<i>N-avem nevoie de Thanatos ca să explicăm misterul răului</i>	33
<i>Marx m-a preocupat mult și datorită aflării analogiilor cu psihanaliza</i>	35
<i>Marxismul nu este un umanism</i>	37
Psihanaliza freudiană este un fel de pandant al filosofiei vieții	41
<i>Psihanaliza se referă la inconștientul psihic, marxismul, la cel social</i>	43

<i>Freud, ca medic și psihoterapeut, arată ce efecte nefaste au constrângerile culturale asupra sufletului</i>	46
<i>În creația artistică este vorba de o întâlnire fericită între suflet și spirit</i>	49
<i>Nu e ușoară întâlnirea cu sentimentele negative față de persoanele dragi și asumarea lor</i>	50
<i>Nietzsche a fost poate singurul filosof pe care psihanaliztii l-au recunoscut ca anticipator</i>	53
<i>Blaga reprezintă momentul în care conștiința filosofică românească atinge un nivel înalt întemeindu-se pe orientările abisale</i>	55
<i>Natura conține spirit; omul este o ființă culturală de la natură</i>	56
<i>Noica a știut să nu-mi reprime impulsurile, ci să le integreze într-o dimensiune reflexivă</i>	59
Cea mai mare învățătură pe care am primit-o de la Constantin Noica a fost de a fi uman în cultură	61
<i>Apariția lui Noica a fost salvatoare atât în viața mea, cât și a altora</i>	63
<i>Discuția cu Noica nu cobora niciodată într-un cotidian fără idee</i>	67
<i>Era imposibil să nu renunț la marxism, văzând ce mod de organizare socială a generat această filosofie</i>	68
<i>Despărțirea de maestru este inevitabilă din clipa în care începi să te găsești pe tine însuși</i>	73
A face psihanaliză, a te lăsa psihanalizat este un act inițiativ	77
<i>Marile noastre personalități mor pe soclurile pe care le-am așezat</i>	79
<i>Am ajuns în Occident prea târziu pentru a mai învăța ceva esențial</i>	81
<i>În viața unui psihanalist apar și momente de îndoială, tot așa cum în viața unui credincios există momente de îndoială</i>	83
<i>Revolta împotriva tatălui a fost și a rămas una dintre particularitățile psihicului meu</i>	87

<i>Talentul artistic este un domeniu care se refuză investigației psihanalitice</i>	89
<i>Multe dintre beneficiile psihanalizei apar după încheierea analizei și nu chiar pe parcursul ei</i>	92
<i>Psihanaliza este chiar opusul ideologiei</i>	94
Psihanaliza poate să furnizeze material pentru un demers filosofic	101
<i>Nici măcar orgoliul cel mai patologic nu se mai încumetă astăzi la realizarea de sisteme filosofice</i>	103
<i>Spiritul inconștient ni-l putem imagina ca și cum am pătrunde în zona mumelor sau a ideilor platoniciene</i>	106
<i>Există o zonă autonomă a spiritului creator, care nu este afectată de un demers psihanalitic</i>	108
<i>Psihanaliza se află într-o zonă de mijloc, între știință și artă</i>	110
<i>Scopul psihanalizei este de a spori conștiința chiar cunoscându-i puținătatea, slăbiciunea</i>	113
Orice psihanaliză are o încărcătură religioasă	115
<i>Inconștientul este o zonă foarte activă, de care dacă nu ținem cont nu putem călători fluent în lumea exterioară</i>	117
<i>Psihanaliza freudiană este o căutare a profanului în sacru, pe când la Jung este o căutare a sacrului în profan</i>	120
<i>Demersul de reflecție asupra inconștientului nu poate fi închis</i>	123
Fenomenul românesc mi se pare foarte impregnat de contribuția inconștientului	127
<i>Și eu am avut iluzia că Occidentul, dacă ne va integra, va reuși să schimbe lucrurile la noi</i>	129
<i>Cultura română are în față momentul psihanalitic</i>	133
<i>În psihologie, în general, și în psihanaliză în mod special, drumul spre obiectivitate trece prin subiectivitate</i>	137
<i>Psihanaliza odată amorțată nu se mai oprește niciodată</i>	139
<i>Acceptarea faptului că psihanaliza reprezintă una dintre căi, nu calea, înseamnă mântuire, normalitate</i>	142
<i>Psihanaliza n-a promis niciodată fericirea</i>	144

Anexă	147
În România, secolul XXI va fi psihanalitic sau nu va fi deloc	149
<i>În situații-limită este greu să rămâi în interiorul sistemului și în același timp să-l critici radical</i>	151
<i>Ceea ce mi se pare mie că nu prea reușim noi, românii, este să ne asumăm trecutul cu partea lui umbrită</i>	153
<i>Psihanaliza nu este opusă în principiu religiei</i>	155
<i>Din fericire, sau din păcate, nici psihanaliza n-a reușit să epuizeze misterul psihicului uman.</i>	157

Cuvânt înainte

DUPĂ DOUĂZECI DE ANI

Anii '90 ai secolului trecut au fost pentru mine și pentru mulți dintre colegii și prietenii mei marcați de o mare sete de cultură. Ieșisem din comunism și-mi amintesc cum așteptam săptămână de săptămână cărțile pe care le râvnisem cu câțiva ani înainte, iar acum invadau librăriile și mai ales tarabele din București. Mergeam adesea împreună în căutarea lor, iar bucuria de a descoperi ceea ce corespundea „orizontului de așteptare“ se citea pe fețele tuturor. Prețurile erau încă rezonabile, așa încât plecam cu gențile pline în berării, locuri în care urmau de obicei discuții prelungite și inevitabil încinse.

La Facultatea de Filosofie din București, unde eram studenți, exista pe atunci multă libertate în alegerea cursurilor pe care doream să le urmăresc. Se afișa la începutul anului universitar o listă a cursurilor obligatorii și opționale, acestea din urmă fiind majoritare. Așa am descoperit cursul de *Psihanaliză filosofică* al profesorului Vasile Dem. Zamfirescu, despre care știam vag că fusese unul dintre discipolii lui Constantin Noica. Atmosfera de libertate în care ne mișcam se regăsea în totalitate aici. Cursul ne interesa atât prin conținutul lui — care adolescent n-a fost fascinat de psihanaliză! — cât și prin rigoarea și claritatea expunerii. Deși nu mai predase până atunci, Vasile Dem. Zamfirescu era cu adevărat profesor. Seminariile erau însă ale noastre. Aici se iscau polemici, se propuneau interpretări insolite, se scriau și se citeau eseuri inspirate de noile probleme și

lecturi. De obicei, depășeam limitele temei propuse, astfel încât totul ar fi putut degenera într-un dialog al surzilor sau în divagații sterile dacă n-ar fi existat polul magnetic: profesorul. Nu numai că el aducea, cu mult tact, discuția pe făgașul normal, la obiect, dar înseși opiniile noastre, oricât de îndrăznețe, vizau direct sau indirect aprobarea lui. Aceasta uneori venea, alteori nu, dar ceea ce conta pentru noi era faptul de a ne ști ascultați. Simțeam că el poate să vadă în spusele noastre sau dincolo de ele personalitatea noastră întreagă. De aceea voiam să dăm totul în acele seminarii care treceau atât de repede, deși discuțiile se prelungeau în pauze și după încheierea lor.

Când am început convorbirile acestea, cu gândul mărturisit de a face împreună o carte, aveam dorința de a recupera ceva din atmosfera de odinioară¹. O dovadă că am reușit, oricât de parțial, o constituie faptul că, deși discuția pornește de la cărțile sale, răspunsurile îmi sunt adresate mie, celui din fața sa, și, totodată, trimit dincolo de noi spre problemele generale ale filosofiei, psihologiei și ale omului. Pare simplu, firesc, dar, știe oricine a încercat să poarte un dialog adevărat, se realizează rar.

În ceea ce mă privește, am preferat să urmez în principiu, dar nu exclusiv, firul cronologic al cărților lui Vasile Dem. Zamfirescu deoarece ele alcătuiesc, în pofida vremurilor nu întotdeauna prielnice, ceea ce Noica numea un „legato“, o continuitate în mersul ideii proprii. Pentru aceasta e necesară în primul rând consecvența cu sine, o calitate nu prea întâlnită la noi, ca de altfel și capacitatea de a dialoga cu celălalt.

1 Am început dialogul în vara anului 2012 și l-am continuat la începutul lui 2013, deci după exact douăzeci de ani de la participarea la acele cursuri și seminarii de *Psihanaliză filosofică*. În tot acest timp, întâlnirile și convorbirile cu fostul meu profesor au continuat, uneori mai consecvent, alteori mai sporadic. Am realizat chiar un interviu, în anul 2002, intitulat „În România, secolul XXI va fi psihanalitic sau nu va fi deloc“, deci cu zece ani înainte, publicat în ultimul număr al revistei *Psihanaliza*. Am considerat nimerit să-l includem aici, în Anexă.

Titlul, reiese și din discuție, mi-a fost sugerat de interlocutor, care-și exprimă undeva intenția de a republica o carte ce s-ar subintitula *De la filosofie la psihanaliză*. Dialogul nostru urmărește însă și o reîntoarcere la fundamentele filosofice ale formării sale ca psihanalist, lucru nu numai conjunctural, știută fiind legătura strânsă dintre psihanaliză, prin Freud, dar nu numai, și filosofie. Consider că aici se află explicația relevanței culturale perene a psihanalizei, ce depășește cu mult aspectul ei clinic, terapeutic. În zona aceasta a semnificațiilor spirituale, filosofice, literare, hermeneutice etc., dar și sufletești, privitoare la problemele omului concret, se situează miza discuției noastre. Dacă cititorul o va prelungi prin întrebările sale, această carte și-a atins, cred, scopul.

Leonid Dragomir

Descoperirea
psihanalizei
rămâne și
pentru mine
un mister

UN PSIHANALIST ACTIV NU SE DEZVĂLUIE

L.D.: *Domnule profesor, vă spun astfel pentru că, în anii '90 ai secolului trecut, cursurile și seminariile dumneavoastră de Psihanaliză filosofică au marcat promoția mea, a celor care urmam atunci Facultatea de Filosofie din București. Acum sunteți într-o postură oarecum neobișnuită, atât pentru profesor, cât și pentru psihanalist: de a fi chestionat.*

V.D.Z.: Nu știu dacă vom ajunge până la inconștient, dar dacă rămânem la nivel conștient, atunci totul e în regulă.

L.D.: *Vor fi cu siguranță trimiteri și spre zona inconștientului amândurora. Îmi închipui că face parte din riscurile discuției cu un psihanalist. Eu propun să încercăm să refacem traiectoria dumneavoastră intelectuală, care mi se pare relevantă fiindcă ilustrează una dintre direcțiile puțin frecventate în cultura română, anume aceea pusă de Paul Ricœur sub semnul „hermeneuticii suspiciunii“. Toți cei trei mari maestri ai școlii suspiciunii, care sunt, după Paul Ricœur, Nietzsche, Freud și Marx, v-au marcat într-un fel sau altul. Stau mărturie în acest sens cărțile pe care le-ați scris în diverse perioade ale vieții, traducerile pe care le-ați făcut. Înainte de a ajunge la cărți, aș vrea să vă întreb însă altceva: comparativ cu Ion Vianu, psihiatru cu formație psihanalitică, atât jungiană, cât și freudiană, la care abundă referirile autobiografice — are câteva cărți de acest fel — la dumneavoastră aproape că lipsește elementul autobiografic. Cum se explică?*

V.D.Z.: Îmi vine în minte un dublu răspuns. Primul ar fi mai la îndemână, anume că un psihanalist activ nu se dezvoltă. Eu sunt un psihanalist care încă activez, pe când Ion Vianu e un psihoterapeut și un psihanalist care practic și-a încetat activitatea, prin urmare are această libertate de a se dezvălui. Fiind încă în activitate, mă feresc să fac prea multe dezvăluiri legate de mine. Al doilea răspuns ar fi că, presupun, dezvoltarea este o chestiune legată de vârstă. Încă nu am ajuns la vârsta la care să simt nevoia să vorbesc foarte mult despre mine. Încă ascult. Dar, probabil că vine vârsta la care începi să vorbești mai mult despre tine și să-i ascuți mai puțin pe alții.

L.D.: *Să înțeleg că ne putem aștepta la un fel de autobiografie, sau memorii?*

V.D.Z.: Pe de-o parte, mă gândesc să republic *În căutarea sinelui* care este jurnalul meu, dar să rescriu analiza personală care, publicată atunci imediat după 1990, era un lucru cu ade-vărat unic. O colegă și bună prietenă din acea perioadă mi-a spus după ce a citit cartea că de fapt ar fi trebuit publicată peste 20 de ani; o considera prea timpurie. Nu am așteptat, dar iată că au trecut 20 de ani și acum ar urma să reiau analiza, adică să o adâncesc, să revăd notațiile de atunci în lumina experienței lucrurilor care nu-mi erau accesibile și acum îmi sunt. Ar fi primul pas, să zicem, spre autodezvăluire. Al doilea pas, pe care nu știu când îl voi face, ar fi să public un al doilea jurnal, *Jurnal de psihanalist*. Am mult material brut care trebuie prelucrat. Acolo, inevitabil există autodezvăluire.

L.D.: *Acest jurnal ar fi complementar Jurnalului unei psihanalize din În căutarea sinelui. Aici veți vorbi din perspectiva analistului, acolo din perspectiva celui analizat. Le veți publica împreună?*

V.D.Z.: Nu, întâi vreau să public din nou *În căutarea sinelui*, după ce revăd și rescriu partea dedicată analizei mele cu Eugen Papadima, adăugând toate materialele adiacente acestui jurnal, așa cum mi-a sugerat, de altfel, la prima publicare Magdalena Bedrosian, de la Editura Cartea Românească. Sunt dispus să adun toate materialele

legate de jurnal și să-i dau subtitlul adecvat, pe care nu l-am găsit atunci, și anume *De la filosofie la psihanaliză*.

L.D.: *Da, mărturisesc că la un astfel de titlu mă gândeam și eu în ceea ce privește convorbirile noastre. E într-adevăr un titlu care concentrează toată traiectoria dumneavoastră culturală, deși eu aș adăuga la acest titlu și retur. Dar vom vedea. Acum vreau să vă pun o întrebare preliminară, generală: în ce context ați descoperit psihanaliza? În anii de studenție la Facultatea de Filosofie, sau ulterior?*

INTERESUL MEU PENTRU PSIHANALIZĂ L-AȘ PLASA ÎNTR-O REVOLTĂ ÎMPOTRIVA AUTORITĂȚII

V.D.Z.: Rămâne și pentru mine un mister, dar acum am anumite explicații. În Facultatea de Filosofie nu se vorbea aproape deloc despre Freud, iar când se vorbea, era întotdeauna negativ. Se întâmpla pe la începutul anilor '60. Presupun că accentul ostracizant la adresa psihanalizei mi-a trezit o reacție de frondă, ceea ce mi-a stârnit interesul față de psihanaliză, mai ales după facultate. Dar atunci, probabil că se cristalizase interesul pentru psihanaliză. E vorba de atracția fructului oprit. După ce am terminat Facultatea de Filosofie și m-am angajat la Institutul de Filosofie, cu un an de pauză la Radiodifuziunea română, am prins momentul de „deschidere“, cum s-a numit liberalizarea limitată, din acea perioadă, și am propus ca temă pentru planul de cercetare *Etică și psihanaliză*. Am început să citesc într-un ritm impresionant și pentru mine, cam 100 de pagini pe zi în franceză, căci lucrări pe tema aceasta în română nu prea existau. Ei bine, în felul acesta am fost captivat de psihanaliză.

L.D.: *Între timp ați început să studiați și limba germană.*

V.D.Z.: Da, începusem să fac progrese substanțiale și la limba și cultura germană, ceea ce mi-a permis accesul la textele originale. Așadar, ca să revenim, interesul meu față de psihanaliză l-aș plasa, psihanalitic vorbind, într-o revoltă împotriva autorității. Dacă

autoritatea, care îl simboliza pe tatăl meu, îmi interzicea ceva, eu trebuia neapărat să fac invers și să intru în zona interzisă.

L.D.: *Totuși, cum a putut să apară prima dumneavoastră carte, Etică și psihanaliză, în 1973? E o carte de și despre psihanaliză în care nu prea faceți compromisuri cu ideologia oficială.*

V.D.Z.: Dacă ar fi fost vorba să public prin 1971, lucrurile ar fi stat mult mai bine, în sensul că ar fi fost mult mai ușor să apară așa cum voiam. Între timp însă a survenit „revoluția culturală“, inițiată de Ceaușescu în 1971, și deja deschiderea începuse să se închidă tot mai mult, așa încât apariția acestei cărți a fost, într-adevăr, extrem de dificilă și așa zice chiar traumatică, departe de a nu fi făcut concesii.

L.D.: *De ce ?*

V.D.Z.: Traumatică fiindcă exista, ca în orice stat comunist, cenzura și orice carte trecea pe la cenzură. Fiind vorba despre psihanaliză, considerată ostilă comunismului, ea a fost foarte vigilentă. După vreo șase luni de reflecție profundă a cenzorilor, cartea s-a întors plină de cerințe, evident ideologice, și eu a trebuit să rezolv un conflict foarte dificil între dorința de a debuta cu această carte și cerințele de a introduce anumite elemente critice, cum spuneau ei, la adresa psihanalizei. În felul acesta, negociind cu cenzura, am negociat de fapt cu mine și am încercat să găsesc un compromis acceptabil și pentru ei, și pentru mine, pe care până la urmă, zic eu, l-am găsit pentru acel moment. Dar despre compromisuri va mai fi vorba.

L.D.: *Citind-o acum, și eu zic că acel compromis a fost într-adevăr rezonabil. Ați reușit să exprimați multe din ideile pe care le-ați dorit spuse, fără să le deformați substanțial. Așa cum sugerează și titlul cărții, plasați problematica psihanalitică în contextul problemelor de natură etică. Distingeți între două tipuri de etică: una normativă și alta explicativă. Psihanaliza, spuneți, și-ar putea aduce o contribuție la aceasta din urmă, mai ales dacă s-ar integra într-un context interdisciplinar, cu aportul psihologiei, sociologiei, antropologiei. Credeți că astăzi mai este actuală ideea de interdisciplinaritate?*

v.d.z.: Atunci eram mult mai preocupat de așa-numita științificitate a disciplinelor umaniste. Și probabil că eram prizonierul unui spirit pozitivist, așa încât încercam să legitimez o disciplină destul de vagă, cum este etica, printr-o îmbinare cu discipline mai riguroase. Acum nu mi se mai pare atât de important dacă etica sau chiar psihanaliza sunt sau nu științifice. Consider că important rămâne dacă respectiva disciplină are un aport de cunoaștere sau nu, indiferent dacă este o cunoștință exactă sau una de tip hermeneutic. Pe de altă parte, între timp s-au mai relaxat și criteriile științificității în științele umane.

ÎN PSIHANALIZA ACTUALĂ MODELUL MECANICIST-MATERIALIST A CĂZUT ÎN DESUETUDINE

L.D.: *Cartea apare într-un context intelectual dominat de ideologia marxistă. Și dumneavoastră observați anumite asemănări între psihanaliză și marxism. Sunt cel puțin trei astfel de apropieri: una ar fi caracterul material al psihicului, deoarece se întemeiază pe organic, pe instincte. Apoi ar fi caracterul dialectic, declarat în cazul marxismului, dar care poate fi observat și în felul cum psihanaliza freudiană concepe psihicul uman: ca fiind într-o continuă transformare, contrariile generându-se unele pe altele, precum plăcerea și neplăcerea. A treia trăsătură comună privea determinismul susținut atât de Marx, cât și de Freud. Pricipala deosebire era dată de faptul că, în timp ce marxismul este o teorie socială în primul rând, psihanaliza vizează mai întâi individul și prin extrapolare societatea. Asemănările dintre marxism și psihanaliză pe care le-ați determinat exprimau convingeri ale dumneavoastră sau țineau de strategia necesară publicării cărții?*

v.d.z.: Erau și necesități strategice, pentru că, dacă nu era legitimată de marxism, sau dacă nu exista o anumită asemănare cu marxismul, o disciplină atât de rău famată cum era psihanaliza